

Muinaisuuden tutkimus on mainarin työtä – asiakirjat ja Mynämäen varhaishistoria*

Toivo Viljamaa

Gregorius Hallenius (1702–1772) julkaisi vuonna 1738 Mynämäen kihlakunnan paikallishistoriassaan¹ Mynämäen (Virmon) kirkonarkistosta löytyneen keskiaikaisen asiakirjan, joka kertoo kirkkoherran tehtävien vaihdon yhteydessä pidetystä kirkon ja pappilan omaisuuden katselmuksesta (*inventarium*) ja katselmukseen osallistuneista henkilöistä. Tämä inventaariasiakirja on sitten hävinnyt kirkon arkistosta, niin että Halleniuksella oleva tekstiote on ainoa todiste sen olemassaolosta. Asiakirja on sikäli merkittävä, että maalaiskirkoista löytyneet Suomen katolisen kirkon aikaa kuvaavat asiakirjat ovat todella harvinaisia. Asiakirja näyttää kertovan kirkon järjestäytymisen varhaisvaiheista, koska siinä on ajoituksena vuosi 1260 (*A:o salutis MCCLX*) ja siinä mainitaan Virmon kirkkoherran viran (*in parochia Wirmå ... in plantationem praepositurae*) ohella myös ”ensimmäinen” Turun tuomiorovasti (*Praepositus Aboënsis primus*) ja ”maarovasti” (? *praepositus ruralis*) maisteri Nicolaus Karhu.

Asiakirjaa on tulkittu monella tavalla. Tulkinnoissa on tosin ollut aina mukana ennako-olettamus, että asiakirja kertoisi katolisen kirkon virkajärjestelyjen ohella myös Virmon kirkon rakentamisesta. Porthan vuonna 1796 vetoaa kielellisiin ja asiallisiin syihin ja pitää asiakirjaa täysin sepitettynä. Bilmark vuonna 1772 siirtää ajoituksen 100 vuotta myöhemmäksi vedoten sekä kirkkojen rakentamisen historiaan että Turun hiippakunnan virkajärjestelmän muovautumiseen. Asiakirjan ajoittaminen vuoteen 1260 on yleisesti hylätty täysin mahdottomana. Tosin siihen uskoi vielä Antti Lizelius vuonna 1780 ja Mynämäen kirkonarkistossa säilyi pitkälle 1800-luvulle tieto, että ”V. 1260, jolloin emäkirkko samoin kuin pappila on perustettu, on hra maist. Nikolaus Karhu ollut Mynämäen kirkkoherrana sekä sen ensimmäisenä provastina”. Nykyisiin Mynämäen kirkon ja papiston esittelyihin on asiakirjasta jäänyt merkintä, että Nikolai Karhu olisi ollut Mynämäen kirkkoherra vuonna 1420. Vain harvat tietävät, että ainoa asiakirja, jossa Nikolai Karhu mainitaan, on Halleniuksen julkaisema teksti. Vielä harvemmat ovat tietoisia siitä, miten on päädytty ajoitukseen 1420.

Tässä artikkelissa käsitellään 1600- ja 1700-lukujen historiallista taustaa, joka vaikutti asiakirjan löytymiseen, annetaan asiakirjalle mahdollisimman todennäköinen ajoitus ja selvitetään asiakirjasta annettuja erilaisia tulkintoja. Lopuksi ihmetellään historian-tutkijoitten ja asiakirjojen julkaisijoiden hyväuskoisuutta ja huolimattomuutta: tuskin kukaan on onnistunut lukemaan Halleniuksen tekstin – tosin pienillä kirjaimilla ja

* Artikkelin otsake pohjautuu Gregorius Halleniuksen esittämään vertaukseen, että historian tutkimus on kuin hitaasti ja asteittain etenevää kaivostyötä. Olen pitänyt aihetta sivuavan esitelmän Mynämäen kirkon 700-vuotisseminaarissa 10.10.2009: ”Gregorius Halleniuksen käsitys Mynämäen syntyhistoriasta”. Esitelmä on julkaistu kotiseutujulkaisussa *Wirmolainen* 8 (2009), 15–22.

¹ Hallenius, Gregorius A., *Exercitium academicum, Wirmoënsis in Finlandia territorii memorabilia continens. Pars prior, sub moderamine* Algothi A. Scarin. Aboae 1738.

hämärästi printatun nootin – virheittä ja virheiden takia erilaiset versiot ovat ajan myötä muuttuneet ikään kuin eri teksteiksi, niin että yhdessä olevia tietoja voidaan käyttää ”faktoina” toisessa olevien tietojen tukemiseen.

Yhteenvetona päädytään tulokseen, että asiakirjan – jos se koskaan on ollut olemassa – todennäköisin ajoitus on vuosi 1410. Ainoa asiakirjassa mainituista henkilöistä, joka tunnetaan muualta, on Remar Gisleson (*Remarus Gislonis*). Hänet mainitaan Mynämäen kirkkoherrana vuonna 1422 ja Turun kaniikkina vuosien 1422–1434 välillä. Mikään ei estä, että Remar tuli Mynämäen virkaan jo vuonna 1410, varsinkin kun tiedämme, että hän oli piispa Bero II:n luottohenkilö jo 1400-luvun alkuvuosina. – Myös Nikolaus (Nikolai) Karhun maininta Mynämäen kirkkoherraksi tulee ajoittaa asiakirjan ajoitusta vastaavasti vuoteen 1410.

Taustaa

Suurvalta-ajan ruotsalaiset halusivat nähdä valtakunnan menneisyyden kunniakkaana ja mahtavana. Siksi valtaapitävät ja oppineet olivat erityisen kiinnostuneita Ruotsin omasta historiasta ja siitä kertovista muinaisjäännöksistä ja dokumenteista. Vuonna 1666 perustettiin valtionkansleri Magnus de la Gardien toimesta erityinen antikviteettikollegio (”muinaismuistoyhdistys”), jonka tehtävänä oli kartoittaa, kerätä ja tutkia kirjallisia asiakirjoja sekä arkeologisia ja historiallisia muinaisjäännöksiä.² Kollegio kehotti erityisesti papistoa muinaismuistojen keruuseen ja valtiovalta edellytti, että akatemian professorit ohjaisivat oppilaansa valitsemaan tutkimusaiheensa kotiseutunsa piiristä, koska tällaiset työt koituisivat ”sekä valtakunnan ja isänmaan kunniaksi kuin myös suureksi yleiseksi hyödyksi ja eduksi”³

Gregorius Halleniuksen Mynämäen historiaa koskevan väitöskirjan ohjaaja Algot Scarin (1684–1771) oli tullut vuonna 1722 Turun akatemian professoriksi Länsi-Göötanmaan Skarasta. Hän oli hyvin aktiivinen tutkija ja väitösten ohjaaja. Historiantutkijana hän edusti em. Suur-Ruotsi -ideologiaa, tosin sen kriittiseen lähdetutkimukseen pyrkivää suuntausta. Valtiovallan kehotuksen tutkia isänmaan historiaa ja kerätä sitä kuvaavia dokumentteja hän otti tosissaan ja pani oppilaansa laatimaan kotiseutukuvauksia eli paikallishistorioita. Ennen Mynämäen kuvausta olivat ilmestyneet Ahvenanmaan kuvaus ja Oulun kuvaus ja parastaikaa oli valmisteilla myös Naantalın kuvaus.⁴

Paikallishistoriaan tulevan lähdeaineiston keruu sujui pääasiassa niin, että ohjaava professori hankki asiakirjakopiota ja muita lähdetietoja keskusarkistoista (tavallisimmin

² Myös Hallenius, s. 19 n. (II § 7) viittaa muinaismuistoyhdistyksen toimintaan: ”Toivon todella, että Suomesta löytyisi oman menneisyyden muistomerkkien kerääjiä ja vaalijoita, De la Gardieitten kaltaisia henkilöitä”.

³ Tällainen kehoitus lähetettiin myös Turkuun: kuninkaan ja kansliakollegion kirje 9.9.1731. Ks. Erkki Urpilainen, *Algot Scarin ja göötiläisen historiankirjoituksen mureneminen 1700-luvun alkupuolella* (Helsinki 1993), s. 84; Johannes Snellmann, *De urbe Uloa*, praes. A. Scarin, (Aboae 1737), praefatio.

⁴ Algot Scarinin ohjaamat paikallishistoriat Mynämäen kuvauksen lisäksi: 1730 Ahvenanmaan kuvaus (Laurentius Hallborg), 1737 Oulun kaupungista (Johannes Snellmann), 1744/45 Naantalın luostarin historia (E. Rancken)

Tukholman antikviteettiarkistosta)⁵, papit ja valtion virkamiehet lähettivät aineistoa omilta alueiltaan ja opiskelija yhdessä ohjaajan ja paikallisen papiston kanssa suoritti tarkempaa inventointityötä kotipaikkakunnallaan. Mynämäessä yhteistyö professori Algot Scarinin, rovasti Lars Sacklinuksen ja ylioppilas Gregorius Halleniuksen välillä oli varsin tiivistä, sillä Scarin oli erityisen kiinnostunut kenraali Henrik Flemingistä ja tämän rakennustöistä.⁶ Siksi Halleniuksen Mynämäen historiikissa ovat keskeisessä osassa Flemingin restauroiman P. Laurin kirkon ja hänen rakennuttamansa Mietoisten kappelikirkon inventointikertomukset.⁷

Scarinin tutkimustyön tärkeimmät kohteet, Flemingien muiston ohella, olivat Turun tuomiokirkon Tavastien kappelin hautakirjoitukset – tämäkin aihe suuntasi hänet Mynämäkeen –, oma kotiseutu Länsi-Göötanmaa ja yleisesti kaikkialla esiin tulevana teemana Suomen katolisen kirkon järjestäytyminen: P. Henrikin historia, ensimmäiset kirkot ja kirkolliset virat sekä luostarilaitos. Scarin ja Hallenius etsivät siis dokumentteja, joista saisi – ei vain tarinoita – vaan kirjoitettua tietoa kirkon varhaisvaiheista, mutta joutuivat toteamaan, että lähteet ja asiakirjat puuttuvat. Yleensäkin dokumentteja katolisen ajan kirkollisesta toiminnasta oli vaikeaa löytää: ”Minä vuonna ja kenen ollessa piispana kirkko rakennettiin ja kuka sen aluksi teetti ja vihki, ei voida varmuudella sanoa, sillä lähteet ja asiaa koskevat asiakirjat puuttuvat. Vaikka dokumentit puuttuvatkin, kirkko on varmasti vanha ja kilpailee menestyksellä Suomen vanhimpien maineesta”, toteaa Hallenius.⁸

Asiakirja

Yksi asiakirja kuitenkin löytyi, Hallenius jatkaa: ”Virmon kirkonpaimenen virka on perustettu kohta Pyhän Henrikin käännytysretken jälkeen, mikäli uskomme inventaariasiakirjaan, jota säilytetään vielä nykyään kirkon arkistossa. Sen mukaan papinvirka perustettiin todennäköisimmin noin vuonna 1260, jolloin piispana oli Bero (Björn) Länsi-Göötanmaalta. Kirkko itse epäilemättä rakennettiin pian sen jälkeen, kun kristinusko istutettiin näille seuduille.”⁹ Gregorius Hallenius ja hänen professorinsa

⁵ Ks. esim. Hallenius, s. 71 n. (II § 28): ”Jalosukuinen (Tukholman arkiston hoitaja) Johan Helin toimitti ystävällisesti ne (Tavastien hautakirjoitusten kopiot) eräiden muiden maamme historiaa valaisevien dokumenttien kera väitöskirjani esimiehen käyttöön.”

⁶ Kirjeessään Tukholman antikviteettiarkiston hoitajalle Johan Helinille (13.10.1737) Algot Scarin toteaa, että hän tutkii paraikaa Mynämäen kirkossa olevaa kenraali Henrik Flemingin hautamonumenttia ja että asiasta ilmestyy lähiaikoina väitös. Edelleen Scarin sanoo, että hän voi tehdä parhaansa mukaan selvityksen monumentista sen ulkonäön perusteella mutta häneltä puuttuu tietoja mainitun herra Flemingin suvusta ja merkittävimmistä teoistaan. Siksi hän pyytää Heliniltä tietoja Fleming-suvusta. Ks. M. G. Schybergson (ed.), *Algot Scarins bref.* – Historiallinen arkisto XII:2 (Helsinki 1893), 253; Urpilainen 1993, 86. Hallenius julkaisi Helinin lähettämän Flemingien sukuun, s.70 (II § 28).

⁷ Yli 20 sivua, Hallenius, s. 16–37 (II § 6–16).

⁸ Hallenius, s. 18–19 (II § 7): *Quo anno & quo sedente episcopo, cujusque opera templum ab initio fundatum dedicatumque fuerit, pronum non est ostendere, quippe nulla illius rei supersunt documenta, nullae reliquiae. Licet autem monumenta nulla perhibeant, cum sacrae Fenningiae operibus ceteris de antiquitatis gloria non infeliciter aemulari certissimum est.*

⁹ Hallenius, s. 19–20 (II § 7): *Non multo post tempore, quam conversio solemniter Fenno-ruum per Henricum facta fuissent, missatico cultu sacerdotum pontificiorum personuisse, inventarium, quod in tabulario ecclesiae etiamnum asservatur, cujusque paulo ante mentionem fecimus, nos non sinit dubitare St. BERONE W. Gotho sedente episcopo, puta anno MCCLX praepositura Wirmoensis consecrata fuit, ecclesiam ipsam, non multo post plantationem religionis hisque oris institutam, surrexisse indubitato colligitur.*

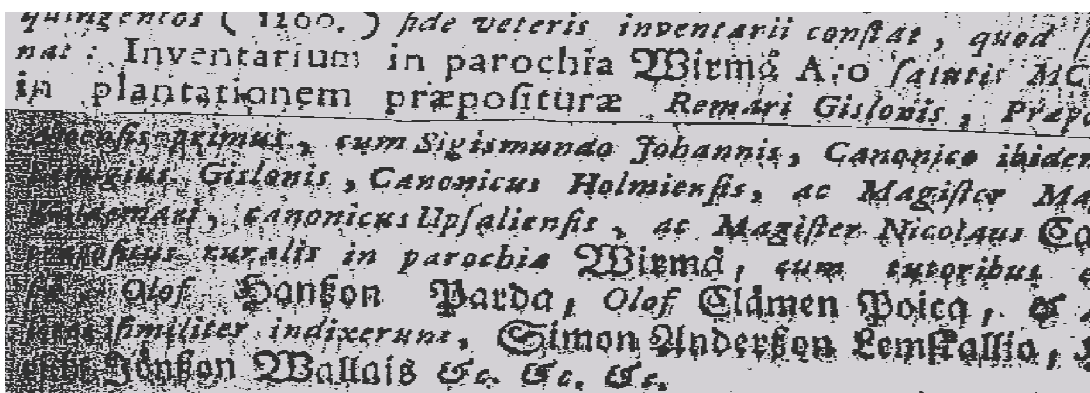
Algot Scarin saivat käsiinsä Mynämäen kirkon arkistosta asiakirjan, jonka mukaan Mynämäen kirkko olisi perustettu jo ennen vuotta 1260. Scarin kiinnostui luonnollisesti kovasti asiakirjasta. Osoittihan se, että Mynämäen kirkko olisi perustettu aikana, jolloin hänen omalta kotiseudultaan Länsi-Göötanmaalta lähtöisin ollut Björn¹⁰ oli Turun piispana.

Hallenius kertoo, että kauniilla niemekkeellä, jonka joki kietoo kengän muotoiseksi, sijaitsee vanha pappila. Pappila on lähes viisisataa vuotta vanha. ”Se on rakennettu ennen vuotta 1260 (niin että sen iästä voimme varmaakin varmemmin päätellä myös kirkon ja seurakunnan perustamisajan), kuten käy ilmi vanhasta inventaariluettelosta, jossa on seuraavaa” (*Fundatam eandem (ut ex illius aetate templi & ecclesiae vetustatem certo certius colligere queamus) ante annos prope quingentos (1260) fide veteris inventarii constat, quod sic sonat*):¹¹

Inventarium in parochia Wirmå A:o salutis MCCLX, in plantationem praepositurae Remari Gislonis, Praepositus Aboensis primus, cum Sigismundo Johannis, Canonico ibidem; & Remigius Gislonis, Canonicus Holmiensis, ac Magister Magnus Waldemari, canonicus Upsaliensis, ac Magister Nicolaus Carhu, praepositus ruralis in parochia Wirmå, cum tutoribus ecclesiae, Olof Hansson Parda, Olof Clämen Poica, & assessores similiter indixerunt, Simon Andersson Lemskallio, Henrich Jönsson Wallais, etc. etc. etc.

”Inventaari Virmon pitäjässä Herran vuonna 1260 Remar Gislesonin astuessa kirkkoherran virkaan. Turun tuomiorovastin lisäksi läsnä olivat Turun tuomiokirkon kaniikki Sigismund Johansson, Tukholman kaniikki Remigius Gisleson, Uppsalan kaniikki maisteri Magnus Waldemarsson ja paikallinen rovasti maisteri Nicolaus Karhu Virmon pitäjästä sekä kirkonisännät Olof Hansson Parta, Olof Klemenpoika sekä avustajat Simon Andersson Lempiskallio ja Henrich Jönsson Wallais, jotka kaikki todistivat yhtäpitävästi, että jne.”

Kuva: Hallenius, s. 16–17, alanootti (II § 6)

¹⁰ Bero, ensimmäinen Uppsalan arkkipiispan alainen Turun piispa n. 1248–1258; Bero eli Björn oli kotoisin Länsi-Göötanmaalta. Vehmaalta kotoisin ollut Bero II Balk taas oli Turun piispana v. 1385–1412. Ironista on, että jos asiakirja onkin 1400-luvun alkuvuosilta, niin silloinkin piispana oli Björn.

¹¹ Hallenius, s. 16–17, n. (II § 6).

Kirkkoherra Lars Sacklinius oli ilmeisesti kopioinut tämän inventaariasiakirjan joko Gregorius Halleniukselle tai tämän esimiehelle Algot Scarinille.¹² Dokumentin mukaan – näin Scarin ja Hallenius päättävät – maisteri Nicolaus Karhu olisi ollut vuonna 1260 rovastina Mynämäessä ja kirkko sekä pappila olisivat rakennettu ennen tätä vuotta.

Ajoitus 1410 vai 1260? *mcdx* vai *mcclx* ?

1700-luvulla löytyneen inventaariasiakirjan ajoittaminen vuoteen 1260 on kuitenkin väärin. Vielä pahempi virhe on olettaa – kuten Hallenius ja Scarin tekevät –, että asiakirja liittyy jotenkin nykyisen mahtavan kirkon rakentamiseen. Asiakirjassa mainituista henkilöistä tunnetaan muualta ainoastaan Remar Gisleson (Gislasson), joka oli Virmon kirkkoherrana 1400-luvun alkupuolella. Muutenkin asiakirjan tyyli sopii 1400-luvulle. Todennäköisesti rovasti Sacklinius luki roomalaisin numeroin (pienillä kursiivikirjaimilla) kirjoitetun vuosiluvun *mcdx* (1410) väärin *mcclx* (1260). Tällainen lukuvirhe voi tapahtua helposti – tarvitsee vain nähdä kirjain *d* kahtena kirjaimena *cl* ja syntyy 150 vuoden ajoitusvirhe. Virheen syntymistä edesauttoi se, että kirkon tutkijat halusivat löytää mahdollisimman varhaisen ajoituksen. Asiakirjan oikea ajoitus on siis todennäköisimmin vuosi 1410. – Muut ehdotetut ajoitukset, 1360 ja 1420, edellyttäisivät melko karkean lukuvirheen olettamista: *mccclx* luettu *mcclx* ja *mcdxx* luettu *mcclx*.

Remar Gisleson ja Nicolaus Karhu

Ainoa dokumentissa mainituista henkilöistä, joka tunnetaan muista asiakirjoista, on siis Remar Gisleson. Turun tuomiokirkon Mustankirjan mukaan (REA 395) hän oli Mynämäen kirkkoherrana vuonna 1422 (”Remar Gisleson kirkioherre i Virmo och kanik i Åbo”) ja vuosien 1422–1434 välillä myös Turun kaniikki ja tuomiokirkon taloudenhoitaja.¹³ Näiden tietojen perusteella on ilmeistä, että Remar Gisleson tuli Mynämäen kirkkoherraksi ennen vuotta 1422. Mikään ei estä, että kirkkoherran viran vastaan otto tapahtui jo vuonna 1410. Tämä on siksikin todennäköistä, että tiedämme Remar Gislesonin kuuluneen piispa Bero II Balkin lähipiiriin jo vuonna 1402.¹⁴

Muista katselmukseen osallistuneista – Turun tuomiorovasti, Turun kaniikki Sigismund Johansson, Tukholman kaniikki Remigius Gisleson, Uppsalan kaniikki maisteri Magnus Waldemarsson¹⁵ ja paikallinen rovasti maisteri Nicolaus Karhu – ei ole varmaa tietoa. Tiedot Turun hiippakunnan viroista ovat hämmästyttävän niukat ennen 15. vuosisadan

¹² Vrt. Halleniuksen huomautus seuraavassa kappaleessa, s. 19, n. (II § 7): ”kuten äskettäin minulle kertoi kunnianarvoisa seurakunnan kirkkoherra” (*praepositus ecclesiae cum honore mihi semper nominandus, me nuperrime monuit*).

¹³ K. G. Leinberg, *Det odelade Finska biskopsstiftets herdaminne* (Jyväskylä 1894), 48 ja 166.

¹⁴ Remar oli ollut vuonna 1402 Tukholmassa yhdessä Turun piispa Björnin kanssa todistamassa arkki-piispa Henrikin äidin testamenttilahjoitusta (FMU 2013 = REA 436). Leinberg 1894, 48; ks. myös Eero Matinelli, *Turun tuomiokapitulien matrikkeli* (Turku 1976), 30.

¹⁵ Magnus Waldemarsson ei voi olla sama kuin Maunu Valdemarinpoika Garp, joka oli Mynämäen kirkkoherra v. 1449–1458; Leinberg 1894, 51 ja 166.

alkua.¹⁶ Gregorius Hallenius valittaa toistuvasti tietojen niukkuutta, erityisesti esittäessään Mynämäen pappien luettelon Nicolaus Karhusta Lars Sackliniukseen:¹⁷ ”Lopuksi on vielä lueteltava papit, kirkkoherrat ja rovastit, jotka kukin voimiensa mukaan ovat pyrkineet kasvattamaan Mynämäen mainetta. Edellä jo mainitsimme, että Mynämäen kirkkoherran virka oli olemassa jo ennen vuotta 1260. En tosin osaa sanoa sen paremmin kuin asiasta kaikkein vähiten tietävät, ketkä edellä mainitun (Hallenius viittaa inventaariasiakirjaan) Nicolaus Karhun jälkeen pitivät paavin kirkossa huolta tänne perustetun kirkkoherran tehtävistä.” Ensimmäinen Mynämäen kirkkoherra, jonka Hallenius osaa varmasti mainita on Yrjö Olavinpoika (Georgius Olai) 1500-luvun lopulta: ”Uskonpuhdistuksen jälkeen Ruotsin kirkon ensimmäisestä juhluvuodesta 1593 alkaen löytyvät kirkon konsistorin arkistosta seuraavat pappien nimet ... Hra Yrjö Olavinpoika ... jne. ... Maisteri Lars Sacklinius pohjoispohjalainen vuonna 1711 ...”. Rovasti Lars Sacklinius todennäköisesti oli laatinut tämän Halleniuksen julkaiseman pappisluettelon. Luettelo säilyi sitten kirkonarkistossa vielä 1800-luvulle, ja Mynämäen historian tutkijat käyttivät sitä lähteenään unohtaen samalla Halleniuksen julkaiseman inventaariasiakirjan.¹⁸ Sacklinius, Hallenius ja Scarin olivat tehneet pahan virheen, kun he eivät huomanneet, että heidän löytämässään asiakirjassa mainitaan Nicolaus Karhun ohella toinenkin Mynämäen kirkkoherra, nimittäin Remar Gisleson.

Tulkintoja

Johannes Bilmark teoksessaan, joka esittelee Turun ensimmäisiä papinvirkoja, esittää aluksi, että katoliset kirkkorakennukset olisivat syntyneet 1200-luvulla vähitellen järjestyksessä Röntämäki, Virmo ja kolmanneksi Turun kirkko n. 1300.¹⁹ Ainoa dokumentti, jonka Bilmark löytää kuvataksaan virkojen syntyhistoriaa, on em. Halleniuksella esiintyvä Mynämäen kirkonarkiston inventaariasiakirja. Bilmark viittaa asianmukaisella nootilla Halleniuksen teokseen ja esittää asiakirjatekstin täsmälleen samoin kuin Hallenius, vain lopusta lyhennettynä. Hän arvelee myös, että dokumentissa (tai Halleniuksella) on vuosiluvun kirjoitusvirhe: p. o. ehkä MCCCLX (1360). Bilmark perustelee myöhempää ajoitusta mm. sillä, että kirkkoherran virkoja ei voinut olla ennen Turun kirkon perustamista, ja erityisesti sillä, että Hallenius sanoo Mynämäen kirkon mallina olleen Uppsalan basilika, jonka rakentaminen aloitettiin noin 1250 ja joka valmistui lopulta vasta 1435. Bilmarkin ajoitus on sopusoinnussa Mustankirjan (REA 115) kanssa, jossa Virmon *ecclesia* mainitaan vuodelta 1346.²⁰ Tosin Bilmark ei mainitse mitään asiakirjoja ja virheellistä on liittää asiakirjan ajoitus kirkon rakentamishistoriaan. Bilmark antaa kyllä luontevan ja käsittääkseni oikean selityksen

¹⁶ Myös Johannes Bilmark Turun papinvirkojen historiikissaan (*Dissertatio academica de praepositis Aboensibus*, Aboae 1772, s. 6) toteaa tällaisen aukon (*hiatus*) ennen vuotta 1424, jolloin Fredrik Trast oli Turun tuomiorovasti.

¹⁷ Hallenius, s. 76 (II § 29). *Restat nunc nihil, nisi ut catalogum pastorum & praepositorum annectam, ... Ab anno 1260, extitisse Wirmae praeposituram jam ante audivimus. Quinam vero sub papatu post NICOLAUM Karhu, primum a plantatione praepositum (vid. pag. 17. not.) sacra illius curaverit, juxta cum ignarissimis nescimus. Post reformationem, a jubilaeo ecclesiae Svecanae primo, puta 1593. anni, ... Fuere autem ... Dn. GEORGIUS OLAI pastor, & praepositus... etc. Mag. LAURENTIUS SACKLINIUS O.botniensis ... anno 1711...*

¹⁸ Esim. Juho Sjöros, Muinaismuistoja Mynämäen kihlakunnasta, *Suomen muinaismuisto-yhdistyksen aikakauskirja VIII* (1887), 124–125, ja erityisesti Väinö Perälä, *Mynämäki 1260–1960* (Turku 1963), 30–37. Ks. myöhemmin tässä artikkelissa.

¹⁹ Bilmark 1772, 4-5.

²⁰ Tove Riska, *Mynämäen rovastikunta* (Helsinki 1961), s. 9, ajoittaa Mynämäen kirkon vuoteen 1346.

nimikkeelle *praepositus ruralis*: kuten kaniikit (*canonici*) erotettiin virkapaikkakunnan mukaan kapitulin eli piispankaupungin (*residentes* eli *urbici*) ja maaseudun (*rurales*) kaniikkeihin, samoin voitiin tehdä ero kirkkojen ”esimiesten” (*praepositi*) välille. *Praepositus ruralis* tarkoittaa siis yksinkertaisesti kirkkoherraa, jonka virkapaikka ei ollut tuomiokirkkoseurakunnassa vaan ”maalla”.

Bilmark toteaa edelleen, että Uppsalan ensimmäinen tuomiorovasti, joka oli tietävästi nimeltään Bero, kuoli vuonna 1268; on luonnollista, että tuomiorovastin virka perustettiin Turkuun myöhemmin kuin Uppsalaan, hän jatkaa ja arvelee, että ensimmäinen Turun tuomiorovasti olisi ollut *Remarus Gislonis* vuonna 1343.²¹ Bilmark on tässä täysin väärässä, sillä meille on säilynyt useita dokumentteja, joiden mukaan Turun ensimmäinen tuomiorovasti oli Elavus. Piispa Hemminki perusti tämän viran vuonna 1340 ja asetti siihen kaniikki Elavuksen.²² Bilmark ei ehkä vielä tuntenut Mustankirjan asiakirjoja. On hämmästyttävää kuitenkin, mistä hän keksi (?), että *Remarus Gislonis* olisi ollut ensimmäinen tuomiorovasti. Sopivasti juuri siitä asiakirjasta, jota hän analysoi eli Virmon pappilan inventaariasiakirjasta?

Henrik Gabriel Porthan arvostelee Piispainkronikassaan (vuonna 1796)²³ ankarasti Halleniuksen hyväuskoisuutta siksi, että tämä väittää Virmon kirkon tulleen rakennetuksi jo vuonna 1260 ja vetoaa johonkin outoon vanhaan asiakirjaan (*ad nescio quod vetus eiusdem ecclesiae Inventarium provocat*); asiakirja on Porthanin mielestä virheellisesti kopioitu ja sen tyyli ja sisältö eivät kuulu 13. vuosisadalle ja lisäksi latinan syntaksi on epäselvä; alussa mainitaan *Remarus Gislonis*, joka itse tai joku nimeltä mainitsematon olisi ollut *primus Praepositus Aboënsis*; sen jälkeen mainitaan nimiä, joista ei ole mitään tietoa. ”Kukahen keitti kokoon tämän sopan (*Quis concoquere haec omnia poterit*)?”, kysyy Porthan sarkastisesti. Porthan tunsi Turun tuomiokirkon Mustankirjan dokumentit ja tietää siksi, että *Remarus Gislonis* oli 1422–1434 Turun kaniikki ja Virmon kirkkoherra.²⁴ Hän myös esittää useisiin asiakirjoihin vedoten, että ensimmäinen Turun tuomiorovasti oli Elavus, jonka piispa Hemminki nimitti virkaan vuonna 1340.²⁵ – Porthan on kuitenkin liian ankara arvostellessaan asiakirjan syntaksia. Puutteena on muun muassa se, ettei hän anna mitään selitystä sille, mitä *primus* voisi tarkoittaa fraasissa *primus Praepositus Aboënsis*. *Primus* ei voi tarkoittaa ajallisesti ensimmäistä vaan asemaltaan ensimmäistä (”ykkösrovasti”). *Primus praepositus* merkitsee siis samaa kuin myöhempi nimike *archipraepositus*; nimikkeellä erotettiin piispankaupungin rovasti arvoltaan korkeammaksi kuin ne kirkon esimiehet (*praepositi rurales*), joiden virkapaikkana oli maaseutuseurakunta. Käsittääkseni asiakirjassa oli myös mahdollista mainita ilman nimeä tilaisuuteen osallistunut korkea-arvoisin piispan edustaja.

²¹ Bilmark 1772, 5–6.

²² FMU 469 (REA 101).

²³ Porthan, Henrik Gabriel, *Chronicon episcoporum Finlandensium* [particula XXXIII, Aboae 1796], 512 (= *Opera omnia* VII, 596).

²⁴ Porthan, id., 512 ja 801, esittää myös Remar Gislesonin sinetin kuvan perusteella olettamuksen, että tämä olisi kuulunut tunnettuun tanskalaisperäiseen Frille-sukuun. Ks. myös Leinberg 1894, 49.

²⁵ Ks. edellä n. 21.

Antti Lizelius mainitsee Tiedustuskirjassaan vuoden 1260 ja rovasti Karhun:²⁶ ”Kohta Christillisen opin alkuvuosisatoina ruvettiin Suomesa myös kirkoja rakentamaan, waan harvalta, niijn että yxi kirko oli kusakin kihlakunnasa. Tainkaltaisista vanhimmista kirkoista on Mynämäen Emäkirkko yxi, joka on perustettu vuonna jäkeen Christuxen Syntymisen 1260, jolla ajalla oli Mynämäessä Nicolaus Karhu Provastina. Ja on niijn tämä Mynämäen kirko vanhempi kuin Turun isoi kirko; mutta nuorempi kuin Rantämäen kirko.” Lizelius seuraa siis tarkasti Bilmarkin todistelua kirkkojen perustamisesta, mutta ei mainitse Bilmarkin epäilyjä, että dokumentissa olisi ajoitusvirhe.

Juho Sjöros²⁷ kertoo, että Mynämäen kirkonarkistossa (K. A. Cajanderin tekemien muistiinpanojen mukaan) oli ollut kaksi Mynämäen pappien luetteloa, jotka olisivat 1800-luvun alkuvuosilta. Toisessa, laajemmassa, sanotaan mm., että ”V. 1260, jolloin emäkirkko samoin kuin pappila on perustettu, on hra maist. Nikolaus Karhu ollut Mynämäen kirkkoherrana sekä sen ensimmäisenä provastina. Kutka sittemmin hänen jälkeensä aina Upsalan kokouksen asti ovat täällä olleet provasteina tai kirkkoherroina, sitä ei saata tietoa saada. ... V. 1593 hra Georgius Olai ... V. 1624 hra Martinus Rungius ... jne.” (Sjörosin käänös latinasta). Luettelo on lähes suoraan kopioitu Halleniuksen teoksen pappikatalogista.²⁸ Sjöros ei tosin viittaa tähän Halleniuksen tekstikohtaan. Sen sijaan hän siteeraa erillisessä nootissa, mitä ”Gr. Hallenius sanoo Mynämäen kirkon perustamisesta”, ts. tässä käsitellyn kirkon ja pappilan omaisuuden inventaariasiakirjan, pääosin virheettömästi. Sjöros ei ota kantaa ajoitukseen vaan viittaa Strandbergin Turun hiippakunnan paimenmuistoon²⁹ ja sanoo Mynämäen seurakunnan perustetuksi ”katolin aikana, jolloin myös eräs turkulainen kaniikki Remarus Gislonis, vv. 1422–1430, on samalla ollut täällä kirkkoherrana.” – Hyvin ristiriitainen huomautus, sillä näin Sjöros tulee ajoittaneeksi Mynämäen seurakunnan perustamisen hyvin myöhäiseksi, 1400-luvun alkuun!

Reinhold Hausen, *Finlands medeltidsurkunder* (1910–1935) julkaisee inventaariasiakirjan kaksi kertaa (FMU 1340 ja 6624). Ensimmäisessä julkaisussa FMU 1340, joka on vuodelta 1910, on asiallinen esittely. Hausen viittaa Halleniuksen ao. tekstikohtaan ja kertoo, että Mynämäen kirkonarkistossa ollut asiakirja ei ole enää siellä (”funnits i Virmo kyrkoarkiv; saknas där dock numera, enligt upplysning av kontraktsposten Sipilä”). Lisäksi hän viittaa Bilmarkin asiakirjaa koskevaan tutkimukseen ja mainitsee Mustankirjan dokumentin (REA 395), jonka mukaan Remar Gisleson oli Mynämäen kirkkoherrana v. 1422. Asiakirja on kopioitu Halleniuksen tekstistä lähes virheettömästi. Hausen olettaa – aivan oikein³⁰ – lukuvirheen *mclx* = *mcdx* ja arvelee, että asiakirja olisi ajoitettava vuoteen 1410: *Inventarium in parochia Wirmo a:o salutis MCCLX* (= *mcdx*?).

²⁶ Lizelius, Antti, Tiedustuskirja [1780], s.239. Teoksessa Virtaranta Pertti, Antti Lizeliuksen suomenkielisiä kirjoituksia III. – *Satakunta. Kotiseutututkimuksia* 12: 235–257. Vammala 1946.

²⁷ Sjöros, Juho, Muinaismuistoja Mynämäen kihlakunnasta, *Suomen muinaismuisto-yhdistyksen aikakauskirja* VIII (1887), 124–125.

²⁸ Ks. edellä n. 17.

²⁹ C. H. Strandberg, *Åbo stifts herdaminne ifrån reformationens början till närvarande tid*, I (1832), 134.

³⁰ Ks. edellä kappale ”Ajoitus 1410 vai 1260?”.

Yllättävää ja hämmentävää on, että Hausenin julkaisun lisäysoosassa, joka on vuodelta 1935, inventaariasiakirja on julkaistu uudestaan numerona FMU 6624. Esittelyssä ei mitenkään viitata aikaisempaan julkaisuun (FMU 1340) vaan annetaan implisiittisesti ymmärtää, että kyseessä ei ole sama asiakirja. Esittelyssä ei tietenkään ole esitetty mitään syytä, miksi sama asiakirja julkaistaan 25 vuotta myöhemmin uudestaan, vaan asiakirja on ikään kuin uusi ”lisäys” keski-ikäisten dokumenttien kokoelmaan. Koska esittelyssä sanotaan, että ”Herr Remar nämns som kyrkoherde i Virmo 1422”, ”lisäyksen” aiheuttaja lienee ollut se, että jollekin keskiajan tutkijalle tuli mieleen inventaariasiakirja, ”vars början finns anförd av G. Hallenius i hans år 1738 utgivna dissertation om *Wirmsensis (!) in Finlandia territorii memorabilia*”. Asiakirjaa ei ole kuitenkaan kopioitu Halleniukselta vaan ilmeisesti jonkun tutkijan kopion kopioista: se on täynnä virheitä, tarpeettomia korjauksia ja huomautuksia. Olennaista aiheemme kannalta on, että nyt asiakirja on ajoitettu vuoteen 1420 (oletuksena lukuvirhe *MCCLX* = *MCDXX*). Miksi vuosi 1420? Onko syynä se, että herra Remarin virkaan tulo on haluttu siirtää mahdollisimman lähelle vuotta 1422, jolloin hän todistetusti oli Mynämäen kirkkoherra?

Väinö Perälä käsittelee Mynämäen historiikissaan Mynämäen seurakunnan perustamista ja ensimmäisiä papinvirkoja.³¹ Hän ei viittaa Halleniukseen suoraan vaan välikäsien kautta. Hänen lähteensä ovat Halleniuksen tekstiin perustuva Mynämäen pappien luettelo, Leinbergin pappismuisto, joka viittaa Halleniukseen Bilmarkin kautta, ja em. Hausenin julkaisun lisäysoosan virheellinen dokumentti nro 6624. Aluksi Perälä sanoo, että on olemassa ”vanha tieto” jonka mukaan kirkko olisi rakennettu jo vuonna 1260 ja että Nikolai Karhu olisi ollut Mynämäen ensimmäinen kirkkoherra.³² Tässä hänen tietolähteensä on Mynämäen kirkonarkiston pappikatalogi.³³ Käsitellessään sitten Mynämäen ensimmäisiä papinvirkoja Perälä löytää Nikolai Karhun uudestaan: ”Seuraava (Andreas Andreaxenpojan jälkeen) nimeltään tunnettu Mynämäen kirkkoherra on ollut maisteri Nikolai Karhu”, sillä ”on säilynyt asiakirja, jonka mukaan v. 1420 Mynämäen pappilassa suoritettiin omaisuuden tarkastus sen johdosta, että silloin tuli Remar Gislonpoika Nikolaus Karhun jälkeen kirkkoherraksi”. Nyt Perälä siteeraa asiakirjaa FMU 6624, jossa ajoituksen 1420 ohella ”mainitaan vuosiluvuksi vaihtoehtoisesti 1260”, eikä huomaa, että asiakirja on viime kädessä kopio Halleniuksen tekstistä eli se on samaa ”vanhaa tietoa” kuin hänen aiemmin mainitsemansa pappikatalogin tieto. Sitä, että asiakirja kuuluisi 1400-luvulle tukee Perälän mielestä vielä se, että siinä mainittu Sigismund Johannis -niminen kaniikki olisi tunnettu 1400-luvun alkupuolella. Tässä Perälä viittaa Leinbergin pappismuistoon, jossa oleva tieto kaniikki Sigismundista on peräisin Bilmarkin tutkielmasta eli jälleen samasta Halleniuksen julkaisemasta inventaariasiakirjasta.³⁴

Loppujen lopuksi Perälä päätyy toteamaan todistettuna faktana, että Nikolaus Karhu mainitaan Mynämäen kirkkoherrana, lääninrovastina ja Turun tuomiokapitulin kaniikkina – viimeksi mainitut täysin perää vailla. Kun mainittu Nikolaus Karhu oli Mynämäen kirkkoherra tärkeässä vaiheessa – Perälä päättelee edelleen – vuonna 1418,

³¹ Perälä 1963, 30–37.

³² Perälä käyttää Karhun etunimestä muotoa Nikolai, mistä tapa lienee siirtynyt nykyiseen Mynämäen pappien luetteloon.

³³ Ks. edellä n. 17. Perälä viittaa lähteensä kautta vain tähän Halleniuksen tekstikohtaan: ”Hallenius, s. 76 ja muualla”

³⁴ Leinberg 1894, 49. Bilmarkista edellä s. 57.

jolloin anottiin anekirjeellä varoja kirkon rakentamiseksi, hän olisi siksi saanut jälkimaineen, että olisi ollut Mynämäen ensimmäinen kirkkoherra.³⁵ – Tässä kohtaa lienee syytä lopettaa tämän täysin harhateille joutuneen päättelyn referointi ja muistuttaa vielä kerran, että Nikolaus Karhu mainitaan vain asiakirjassa, jonka Hallenius, Scarin ja Sacklinius uskoivat olevan vuodelta 1260, asiakirjassa, jonka Hallenius julkaisi väitöskirjassaan vuonna 1738 (s. 16–17, alanootti).³⁶ Bilmarkin ja Porthanin jälkeen tutkijat eivät ole vaivautuneet ottamaan silmiensä eteen alkuperäistä tekstiä.³⁷

Asiakirjat ja Mynämäen varhaishistoria

Gregorius Hallenius vertaa viisaasti muinaisuuden tutkimista malminetsintään, mainarin työhön. Tutkimus etenee kohteeseensa aina uusien jonkin välimatkan päästä tehtyjen yritysten ja löytöjen kautta: ”Koska me emme voi yhdellä yrityksellä edetä tuota välimatkaa, on tietenkin odotettavissa, että joskus joku toinen selvittää asiat, kun kohtalo osoittaa niiden ratkaisemiseen leveän ja paremmin tutkitun tien.”³⁸

Myöhemmät tutkimukset ovat tuoneet esille dokumentteja joiden mukaan inventaari-asiakirjassa mainittu Remar Gisleson oli tunnettu kirkonmies 1400-luvun alkuvuosikymmeninä³⁹ ja samalla Mynämäen kirkkoherra, kun taas muihin inventaari-asiakirjan henkilöihin, mm. Nicolaus Karhuun, viittaavia dokumentteja ei ole löytynyt. Mynämäen kirkko (*ecclesia Virmo*) toki oli asiakirjojen mukaan olemassa jo vuonna 1346⁴⁰ ja Mynämäen pitäjä ja Mynämäkeen liittyvä kirkon virkamies (*Gunno de Virmu, ecclesie cathedralis officialis*) mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1309⁴¹.

Inventaariasiakirjan löytäjät ajoittivat asiakirjan väärin ja yhdistivät sen suotta kirkon rakentamiseen. Samoin ovat halunneet tehdä monet tutkijat senkin jälkeen, kun asiakirja ajoitettiin 1400-luvulle. Kirkkoherran virkaanasettamista kuvaavan asiakirjan ei tietenkään tarvitse liittyä mitenkään kirkon rakentamiseen. Kirkkorakennus on ja pysyy, kirkkoherrat vaihtuvat. Joitakin yhtymäkohtia 1400-luvun alkuun sijoittuvalla asiakirjalla voi kuitenkin olla Mynämäen kirkon rakentamiseen, sillä arkeologit ja kirkkorakentamisen historian asiantuntijat ajoittavat nykyisen mahtavan kivikirkon rakentamisen piispa Maunu Tavastin aikaan 1400-luvun alkupuolelle.⁴² Tässä kohtaa

³⁵ Perälä 1963, 36–37.

³⁶ Edellä s. 56.

³⁷ Alkuperäisen tekstin lukematta jättäminen on pahempi laiminlyönti kuin huolimaton lukeminen. Siitä huolimatta on hämmästyttävää, että kukaan ei ole onnistunut lukemaan Halleniuksen tekstiä – tosin pienillä kirjaimilla prääntäytyä noottia – täysin virheittä. Esim. Hallenius mainitsee kirkonisännän *Olof Clämen Poica*, siis Olavi Klemenpoika tai Olof Klemetsson (ks. kuva edellä s. 56); 1700-luvun fraktuura on vaikeaselkoista, sillä kaikki näkemäni tämän nimen tulkinnat ovat väärin: *Elämen Poica* (Sjöros), *Cläwen poica* (FMU 1340), *Eläwen poica* (FMU 6624) ja Olli Elavuksenpoika (Perälä).

³⁸ Hallenius, s. 77–78 (II § 30).

³⁹ REA 436 (FMU 2013); REA 395 etc. passim. Ks. Leinberg 1894, 48–49. Remar Gisleson kuului myös tunnettuun tanskalaisperäiseen Frille-sukuun, ks. edellä s. 57 n. 14 ja s. 59 n. 24.

⁴⁰ REA 115 (FMU 512). Ks. edellä n. 20.

⁴¹ FMU 259. Gunno oli siis katedraalikirjon virkamies ja mahdollisesti samalla Virmon pappi. Porthan, *Chronicon*, 785 (= *Opera omnia* VII, 909) arvelee että ”de Virmu” viittaa vain Gunnon koti-paikkakuntaan eikä Virmon kirkon paimenen virkaan. Ks. myös Leinberg 1894, 65 ja 165.

⁴² Markus Hiekkänen, Mynämäen seurakunnan ja kirkon vanhoista vaiheista, *Wirmolainen* 8 (2009), 6: ”Nyt voidaan sanoa mitä suurimmalla varmuudella, että kirkko muurattiin joinakin kesäsesonkeina vuosien 1425 ja 1440 välillä.”

menneisyyden tutkijan tietä tekee leveämmäksi vuonna 1418 annettu anekirje, jossa paavi vastaa myöntävästi Virmon seurakunnan esimiehen (*rector ecclesiae*) pyyntöön kerätä varoja asianmukaista synninpäästöä vastaan komean ja arvokkaan mutta nyt rapistuneen kirkon kunnostamiseen ja ylläpitoon.⁴³ On luontevaa olettaa, että tämä varojen keruu oli alku uuden kivikirkon rakentamiselle ja että merkittävän anomuksen tekijä Mynämäen seurakunnan esimies (*rector, praepositus*) oli tunnettu kirkonmies piispa Bero II:n luottomies jalosukuinen Remar Gisleson eikä jälkimaailmalta täysin pimentoon jäänyt herra maisteri Nicolaus Karhu.

Lähteet ja kirjallisuus

- Bilmark, Johannes, *Dissertatio academica de praepositis Aboensibus*, praeside mag. Johanne Bilmark, publico examini modeste subjecit Johannes Arenius. Aboae 1772.
 FMU = Reinhold Hausen, *Finlands medeltidsurkunder I–VIII*. Helsingfors 1910–1935.
 Hallenius, Gregorius A., *Exercitium academicum, Wirmoënsis in Finlandia territorii memorabilia continens. Pars prior, sub moderamine Algothi A. Scarin*. Aboae 1738.
 Hiekkanen, Markus: *Suomen keskiajan kivikirkot*. SKS, Helsinki 2007.
 Hiekkanen, Markus, Mynämäen seurakunnan ja kirkon vanhoista vaiheista. *Wirmolainen* 8 (2009), 3–9.
 Leinberg, K. G., *Det odelade Finska biskopsstiftets herdaminne*. Jyväskylä 1894.
 Lizelius, Antti, Tiedustuskirja [1780]. Teoksessa Virtaranta Pertti, Antti Lizeliuksen suomenkielisiä kirjoituksia III. – *Satakunta. Kotiseutututkimuksia* 12: 235–257. Vammala 1946.
 Matinolli, Eero, *Turun tuomiokapitulin matrikkeli*. Turku 1976.
 Perälä, Väinö, *Mynämäki 1260–1960*. Turku 1963.
 Porthan, Henrik Gabriel, *Chronicon episcoporum Finlandensium*. Aboae 1784–1800. – *Henrici Gabrielis Porthan Opera omnia VI–VII*, Turku 1978–1781.
 REA = *Registrum ecclesiae Aboënsis eller Åbo domkyrkas svartbok* [Turun tuomiokirkon Mustakirja], utg. Reinh. Hausen. Helsingfors 1890.
 Riska, Tove, *Mynämäen rovastikunta*. – Suomen kirkot. Turun arkkihiippakunta, osa II. Museovirasto, Helsinki 1961.
 Schybergson, M. G. (ed.), *Algot Scarins bref*. Historiallinen arkisto XII:2. Helsinki 1893.
 Sjöros, Juho, ”Muinaismuistoja Mynämäen kihlakunnasta”, *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* VIII (1887), 67–172.
 Snellmann, Johannes, *De urbe Uloa*, praes. A. Scarin. Aboae 1737.
 Urpilainen, Erkki, *Algot Scarin ja göötiläisen historiankirjoituksen mureneminen 1700-luvun alkupuolella* (Helsinki 1993)
 Viljamaa, Toivo, Gregorius Halleniuksen käsitys Mynämäen syntyhistoriasta. *Wirmolainen* 8 (2009), 15–22.

Toivo Viljamaa
 Professor emeritus. Turun yliopisto
 toivo.viljamaa (apud) sci.fi

⁴³ FMU 1517.